

در مقدار رطوبت جذب شده نخود *Peleg* کاربرد مدل در خلال غوطه وری در آب (*Cicer. arietinum*)

امین اله معصومی^۱

چکیده

کاربرد مدل *Peleg*، $M(t)=M_0+t/(K_1+K_2t)$ ، به منظور تعیین مقدار رطوبت جذب شده سه نوع نخود (*large kabuli, small kabuli and desi*) در خلال غوطه وری آنها در آب بررسی گردیدند. آزمایشات در سه سطح درجه حرارت ۵، ۲۵ و ۴۵ سانتیگراد انجام گردید. از رویه رگرسیون نرم افزار *SAS* برای تعیین ضرایب K_1 و K_2 در مدل *Peleg* برای هر نمونه نخود در حرارت های مختلف استفاده گردید. آزمایشات نشان دادند که با افزایش درجه حرارت ضریب K_1 بصورت خطی کاهش داشته است در حالیکه تغییرات ضریب K_2 جزئی بود.

واژه های کلیدی: نخود، غوطه وری، مدل *Peleg*.

مقدمه

نخود (*Cicer. arietinum*) یکی از مهمترین منابع پروتئین و نشاسته شناخته می شود که دو واریته اصلی *kabuli* و *desi* دارد. واریته *kabuli* دارای پوسته نازک و رنگ سفید است که در دو نوع کوچک و بزرگ می باشد. واریته *desi* دارای پوسته ضخیم و قهوه ای رنگ می باشد که غالباً اندازه آن از نوع دیگر کوچکتر است و بیشتر در هندوستان کشت می شود (Salunkhe et al., 1985).

خیساندن دانه ها در فرآیند پوسته گیری و پخت آنها بمنظور نرم شدن پوسته و هسته آنها و جذب رطوبت معمول می باشد. مقدار آب جذب شده توسط دانه های مختلف در مدت زمان غوطه وری در آب متفاوت است. هم چنین دمای آب در میزان رطوبت جذب شده تأثیر دارد. روابط بین محتوای رطوبتی لحظه ای دانه ها و زمان غوطه وری آنها در آب توسط مدل های مختلفی بیان می شود. از بین مدل های پیشنهاد شده مدل ارائه شده توسط *Peleg* در سال ۱۹۸۸ این مزیت عمده را دارد که با استفاده از نتایج آزمایشگاهی جذب رطوبت مواد در حالت غوطه وری در فاصله زمانی کوتاه مدت می توان زمان به تعادل رسیدن رطوبتی آن مواد را بخوبی پیش بینی کرد. به این دلیل مدل فوق معمولاً برای توصیف خاصیت جذب رطوبتی مواد مختلف در خلال غوطه وری در آب مورد توجه و استفاده اکثر محققین بوده است (Sopade et al., 1994; Hung et al., 1993; Turhan et al., 2002).

مدل ارائه شده توسط *Peleg* بشرح زیر بیان می شود:

$$M_t = M_0 \pm \frac{t}{K_1 + K_2 t} \quad (1)$$

که در آن:

M_t : محتوای رطوبتی در زمان t پس از غوطه وری بز حسب درصد

M_0 محتوای رطوبتی اولیه مواد بر حسب درصد

t_1 ثابت غوطه وری (ساعت)

K_1 ثابت نرخ جذب آب $Peleg$ ($\frac{1}{\text{درصد}}$)

K_2 ثابت ظرفیت $Peleg$ ($\frac{1}{\text{درصد}}$) می باشد.

هدف تحقیق حاضر تعیین ضرایب $Peleg$ برای نخودهای *small kabuli*، *large kabuli* و *desi* در سه

درجه حرارت ۵، ۲۵ و ۴۵ درجه سانتیگراد می باشد.

مواد و روشها

انواع دانه های نخود (*small and large kabuli* و *desi*) از مرکز جمع آوری دانه های کانادا (*Canadian Select Grains Ltd. of Eston, SK, Canada*) تهیه شدند. تا زمان آزمایش نمونه ها در اتاق سرد با دمای ۵ درجه سانتیگراد نگهداری شدند. رطوبت اولیه نمونه قبل از آزمایش بر اساس استاندارد *AACC 44-15A* تعیین شدند (*AACC, 1999*). به منظور حذف اثر اندازه دانه ها در میزان جذب آب، نمونه های آزمایشی از دانه های متوسط انتخاب شدند.

معمولاً نخود در دمای تقریبی ۵۵ درجه سانتیگراد به حالت ژلاتینی در می آید (*Turhan et al., 2002*).

آزمایشات با آب مقطر در دماهای ۵ درجه، ۲۵ درجه و ۴۵ درجه سانتیگراد برای هر کدام از نمونه ها انجام گردیدند. قبل از هر آزمایش نمونه، آب و ظروف بکار رفته در آزمایش برای چندین ساعت در دمای مورد آزمایش قرار گرفتند تا دمای آنها با محیط آزمایش یکسان گردد.

در هر آزمایش پنج دانه از دانه ها با اندازه متوسط بطور تصادفی انتخاب و با ترازوی آزمایشگاهی وزن

می شدند و در ظروف شیشه ای حاوی ۲۰۰ میلی گرم آب مقطر قرار می گرفتند. پس از مدت زمان معینی

دانه ها از ظرف بیرون آورده می شدند و پس از خشک کردن رطوبت سطحی دانه ها توسط دستمال کاغذی

حواله ای مجدداً وزن می شدند. از کرنومتر دیجیتالی و ترازوی آزمایشگاهی با دقت ۰/۰۰۰۱ گرم مدل (*Ohous*)

(Scale Crop., Model G160 D. W. Germany) برای اندازه گیری زمان غوطه وری و جرم دانه ها قبل و بعد از هر مرحله غوطه وری استفاده گردید.

آزمایشات برای هر نمونه در سه تکرار انجام گردید. فاصله زمانی هر مرحله به ترتیب پس از غوطه وری ۵ دقیقه، ۱۰ دقیقه، ۱۵ دقیقه، ۳۰ دقیقه و یک ساعت بود که تا آخر آزمایش در فواصل یک ساعت از یکدیگر اندازه گیری شدند. با بازنویسی رابطه (۱) می توان آنرا بشکل رابطه رگرسیونی خطی (رابطه ۲) درآورد. بامعلوم بودن محتوای رطوبت اولیه (M_0)، رطوبت لحظه ای (M_t) و زمان غوطه وری (t) ضرایب مدل *Peleg* توسط نرم افزار *SAS* بدست آمدند.

$$\frac{t}{(M_t - M_0)} = k_1 + k_2 \quad (2)$$

برحسب آزمایشات انجام شده توسط *Peleg (1988)*، نقاطی که جذب اندک رطوبت در مراحل اولیه غوطه وری را نشان می دادند حذف گردیدند. هم چنین اطلاعات جمع آوری شده پس از حل شدن بیشتر از ۱٪ جرم اولیه دانه ها در آب که ناشی از غوطه وری بیش از حد معینی است، نادیده گرفته شدند. به این منظور در هر مرحله مقدار مواد جامد حل شده در آب با اندازه گیری جرم مخصوص محلول و آب مقطر کنترل گردیدند. با محاسبه ضرایب مدل *Peleg* در دماهای مختلف ارتباط بین آنها و دماهای مورد آزمایش مورد بررسی قرار گرفتند.

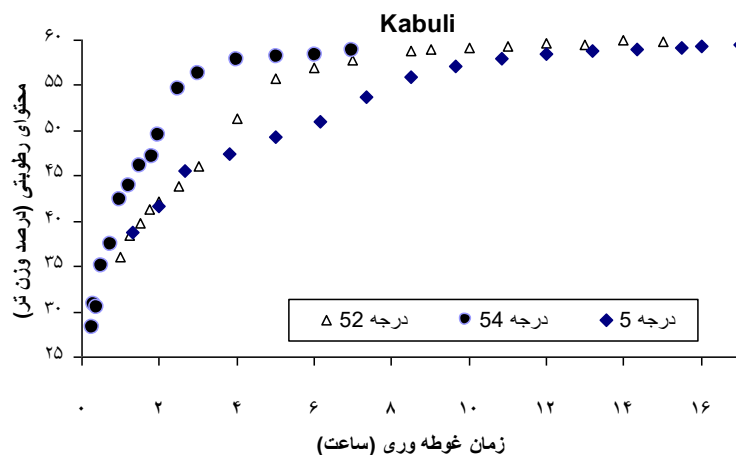
نتایج

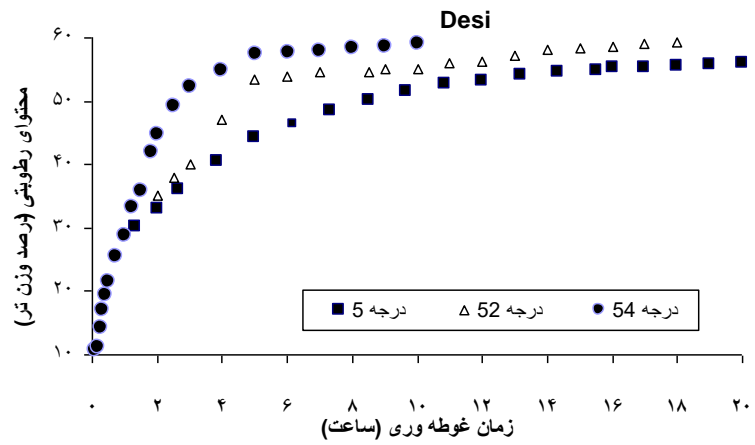
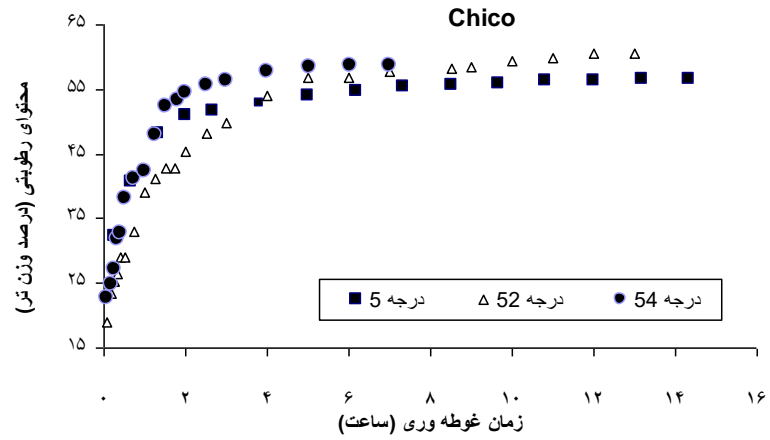
محتوای رطوبتی اولیه نمونه های مورد آزمایش به ترتیب ۹/۸۵ ، ۱۰/۲۵ و ۱۰/۲۷ در صد بر مبنای وزن تر برای نخودهای *Large kabuli, small Kabuli (chico)* و *desi* بدست آمدند که در سطح ۵٪ اختلاف معنی داری نداشتند.

شکل ۱ افزایش محتوای رطوبتی دانه های نخود مورد آزمایش را در خلال زمان غوطه وری نشان می دهد. منحنی جذب رطوبت نشان می دهد که با افزایش دمای آب و محیط آزمایشی، شدت جذب رطوبت

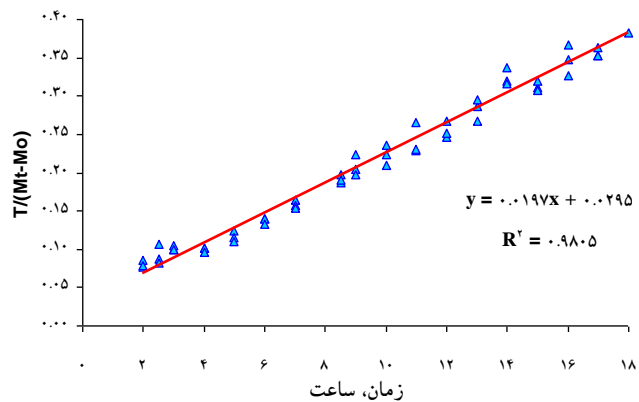
افزایش یافته است. نتیجه مشابه برای انواع دانه های بقولات مانند نخود، لوبیای چشم بلبلی، سویا و نخودفرنگی توسط محققین گزارش شده است. (Turhan et al., 2002; Sayar et al., 2001 and Sopade and Obeqa, 1990)

شکل ۲ اطلاعات مربوط به دوره ای از زمان غوطه وری نخود *desi* را نشان می دهد که جهت برازش مدل *Peleg* بکار رفته است. اطلاعات جمع آوری شده نشان داد که رطوبت جذب شده در خلال ۲ ساعت اول غوطه وری نخود *desi* در دمای ۲۵ درجه سانتیگراد بسیار اندک بوده است. همچنین با کنترل تغییرات جرم مخصوص محلول نسبت به جرم مخصوص آب مقطر، مقدار مواد جامد حل شده نخود *desi* در آب در طی آزمایش مشخص شد که با غوطه وری نمونه ها پس از ۱۸ ساعت بیشتر از ۰.۱٪ جرم اولیه نمونه ها در آب ۲۵ درجه سانتیگراد حل گردید. بنابراین مطابق روش *Peleg* در سال ۱۹۸۸ اطلاعات جمع آوری شده بیشتر از ۲ ساعت و کمتر از ۱۸ ساعت در تعیین ضرایب مدل *Peleg* برای نخود *desi* در دمای ۲۵ درجه سانتیگراد استفاده گردیدند. روش مشابه برای سایر انواع نخودهای مورد آزمایش در دماهای متفاوت بکار گرفته شد و محدوده اطلاعات مفید جهت برازش مدل *Peleg* برای هر کدام از نخودهای مورد آزمایش تعیین گردیدند. برخی از محققین قبلی مشابه روش فوق عمل نموده اند مانند *Sayar et al.* در سال ۲۰۰۱ از اطلاعات مربوط به ۱۱ ساعت و ۷ ساعت غوطه وری برای نخود در دماهای ۲۰ و ۴۰ درجه سانتیگراد استفاده کردند. همچنین *Turhan et al.* در سال ۲۰۰۲ برای نخود در دمای ۲۰ درجه سانتیگراد اطلاعات مربوط به مدت ۷ ساعت زمان غوطه وری را بکار برد.

شکل ۱. مشخصات جذب رطوبت توسط انواع نخودهای مورد آزمایش طی غوطه وری

شکل ۲. منحنی خطی مدل Peleg در جذب رطوبت توسط نخود Desi طی شرایط غوطه وری

در دمای ۲۵ درجه سانتیگراد.

به این ترتیب اطلاعات در محدوده های خاصی مورد استفاده قرار گرفتند و مدل *Peleg* بر آنها برازش گردیدند. به این منظور با استفاده از رویه رگرسیون نرم افزار *SAS* و مرتب کردن اطلاعات جمع آوری شده مطابق رابطه ۲ ضرایب k_1 و k_2 برای انواع نخودهای مورد آزمایش در دماهای مختلف غوطه وری بدست آمدند که در جدول ۱ ارائه گردیده است. به منظور ارزیابی مدل برازش شده بر اطلاعات جمع آوری شده، مقادیر محتوای رطوبتی پیش بینی شده توسط مدل در مقابل مقادیر اندازه گیری شده در آزمایش رسم شدند و ضریب تغییرات (R^2) آنها در جدول ۱ گزارش گردیدند که همگی بیشتر از ۰/۹۰ بود.

نتایج نشان داد که تغییر ضریب k_1 با افزایش دمای شرایط غوطه وری سیر نزولی داشته است (شکل ۳). همچنین اثر افزایش دما بر تغییرات ثابت ظرفیت (k_2) در مدل *Peleg* بسیار جزئی و کاهنده بوده است. نتایج مشابه برای لوبیا چشم بلبلی و نخود به ترتیب توسط *Sopade et al.* در سال ۱۹۹۲ و *Turhan* در سال ۲۰۰۲ گزارش شده است.

بحث

نتایج بدست آمده در آزمایش حاضر بطور خلاصه عبارتند از:

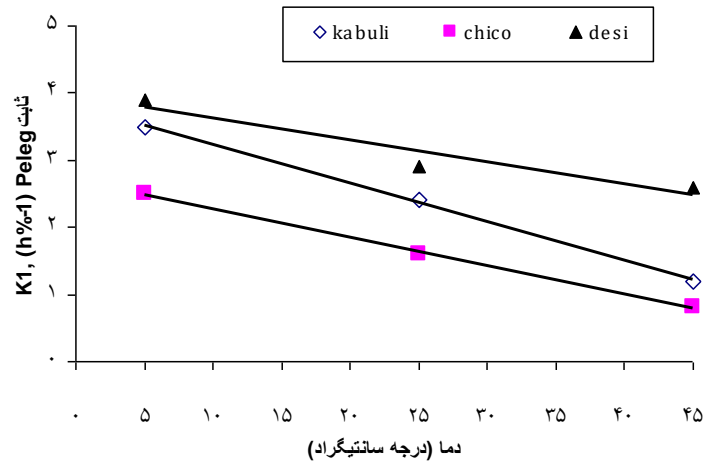
- ۱- پیش بینی محتوای رطوبت جذب شده انواع نخودهای مورد آزمایشی در طی زمان غوطه وری در آب با دماهای مختلف توسط مدل *Peleg* قابل قبول بودند.
- ۲- بر حسب نوع نخود و دمای شرایط غوطه وری محدوده معینی از اطلاعات در برازش کردن مدل *Peleg* بکار گرفته شد.
- ۳- ضریب نرخ ثابت k_1 در مدل *Peleg* برای انواع نخودهای مورد آزمایش با افزایش دما بطور خطی کاهش یافت.
- ۴- دمای مورد آزمایش تأثیر بسیار جزئی بر ضریب k_2 در مدل *Peleg* داشت.

جدول ۱. ضرایب ثابت مدل *Peleg* و ضریب تغییرات R^2 برای محتوای رطوبتی انواع نخودهای

مورد آزمایش در شرایط غوطه وری در دماهای مختلف.

R^2	K_2 ($\%^{-1}$)	K_1 ($\% \cdot \text{ساعت}^{-1}$)	دما، (درجه سانتیگراد)	نوع نخود
				<i>large kabuli</i>
۰/۸۶۹	$1/9 \times 10^{-2}$	$3/5 \times 10^{-2}$	۵	
۰/۹۹۷	$1/8 \times 10^{-2}$	$2/4 \times 10^{-2}$	۲۵	
۰/۹۹۵	$1/8 \times 10^{-2}$	$1/2 \times 10^{-2}$	۴۵	
				<i>small kabuli (chico)</i>
۰/۹۸۶	$2/0 \times 10^{-2}$	$2/5 \times 10^{-2}$	۵	
۰/۹۹۷	$1/9 \times 10^{-2}$	$1/6 \times 10^{-2}$	۲۵	
۰/۹۹۶	$1/9 \times 10^{-2}$	$0/8 \times 10^{-2}$	۴۵	
				<i>Desi</i>
۰/۹۵۹	$1/9 \times 10^{-2}$	$4/4 \times 10^{-2}$	۵	
۰/۹۸۱	$1/9 \times 10^{-2}$	$2/9 \times 10^{-2}$	۲۵	
۰/۹۸۷	$1/7 \times 10^{-2}$	$2/6 \times 10^{-2}$	۴۵	

شکل ۲. تأثیر دمای شرایط غوطه وری بر ضریب ثابت k_1 در مدل Peleg برای انواع

نخودهای مورد آزمایش طی غوطه وری

سپاسگزاری

نویسندگان از حمایت و خدمات پشتیبانی آقای B. Crear کارشناس گروه *Agricultural and Bioresource Engineering* دانشگاه ساسکاتون در فراهم آوردن مقدمات آزمایش قدردانی و تشکر می نمایند. همچنین از مقامات زیربط در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران که در اعزام نویسنده اول به کانادا نقش مؤثر داشتند قدردانی می گردد. هزینه تحقیق حاضر توسط مرکز تحقیقات استراتژیکی و توسعه کشاورزی کانادا تأمین گردید که بدینوسیله تشکر می گردد.

منابع

- 1- AACC. *Methods 44-15A, Moisture – air – oven. Approved Methods of the American Association of Cereal Chemists, The Association, St. Paul (1999).*
- 2- Hung, T. V., L. H. Liu, R.G. Black, M. A. Trewthella. 1993. *Water absorption in chickpea (C. arietnum) and field pea (P. sativum) cultivars using the Peleg model. Journal of Food Science. 58 (4): 848-852.*
- 3- Peleg, M. 1988. *An empirical model for the description of moisture sorption curves. Journal of Food science 53:1216-1219.*

- 4- Salunkhe, D. K., S. S. Kadam and J. K. Chavan. 1985. *Postharvest Biotechnology of Legumes*. Florida: CRC Press.
- 5- SAS 2001. *SAS Users' Guide: Statistics. Version 8.2 Statistical Analysis System, Inc., Raleigh, NC*.
- 6- Sayar, S., M. Turhan. and S. Gunasekaran. 2001. *Analysis of chickpea soaking by simultaneous water transfer and water-starch reaction. Journal of Food science 50:91-98.*
- 7- Sopade, P. A. and G. A. Obejpa. 1990. *Modelling water absorption in soybean, cowpea and peanuts at three temperatures using Peleg's equation. Journal of Food science 55 (4):1084-1087.*
- 8- Sopade, P. A., E. S. Ajisegiri and G. N. Okonmah. 1994. *Modelling water absorption characteristics of some Nigerian varieties of cowpea during soaking. Tropical Science 34:297-305.*
- 9- Turhan, M., S. Sayar, and S. Gunasekaran. 2002. *Application of Peleg model to study water absorption in chickpea during soaking. Journal of Food science 53:153-159.*